

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Педагогічні науки”. – 2012. – № 8. – С. 160 – 164.

УДК 37.013.42 – 053.6 : 316.723

Сушик Н.С. – кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

**Сутність, елементи, особливості, класифікації, фактори формування
субкультури підлітків: соціально-педагогічний аспект**

*Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки
педагогічного інституту Волинського
національного університету імені Лесі Українки*

У статті визначено сутність, елементи, особливості, класифікації, чинники формування субкультури як фактора соціалізації підлітків.

Ключові слова: культура, субкультура, формальна субкультура, неформальна субкультура, група ровесників, фактор соціалізації.

Сушик Н.С. Сущность, элементы, особенности, классификации, факторы формирования субкультуры подростков: социально-педагогический аспект.

В статье определяются сущность, элементы, особенности, классификации, причины формирования субкультуры как фактора социализации подростков.

Ключевые слова: культура, субкультура, формальная субкультура, неформальная субкультура, группа сверстников, фактор социализации.

Sushyk N.S. The essence of the elements, characteristics, classification, forming factors of teenagers subcultures: social-pedagogical aspect.

The article defines the essence of the elements, characteristics, classification, forming factors of teenagers subculture.

Key words: culture, subculture, formal subculture, informal subculture, group of contemporary, factor of socialization.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес соціального становлення підлітків науковці досліджують у різноманітних сферах їх життєдіяльності: сім'ї, навчанні, праці, дозвіллі, формальних і неформальних об'єднаннях. Результати цих досліджень дозволяють стверджувати, що соціалізація підлітків характеризується загостренням їхніх проблем, про що свідчить: втрата ідеалів, життєвого оптимізму; посилення стану тривожності серед підлітків, пов'язаного з падінням рівня та якості життя в суспільстві; нерівні можливості в одержанні освіти; значна економічна залежність від батьків; кризові явища у шлюбно-сімейних стосунках батьків (високий рівень розлучень, сімейних конфліктів, обмежені можливості для поліпшення житлових умов); низький рівень загальної культури підлітків; незадовільний стан здоров'я; зростання рівня соціальних відхилень у поведінці (тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків, правопорушення).

У складний період переходу з дитинства в доросле життя перед підлітками постає багато проблем, які вони часто не в змозі розв'язати самостійно. У цьому випадку їм необхідні групи ровесників, що мають ті самі ідеали, цінності, спосіб життя, стиль поведінки. Тому вони входять до неформальних субкультурних груп, які акумулюють в собі досвід розв'язання різних життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молодих людей.

На нашу думку, сучасні освітні установи, зокрема, різні загальноосвітні навчальні заклади, здатні здійснювати профілактику залучення підлітків до неформальних субкультур, стати середовищем соціально-культурної переорієнтації особи, де підліток включається в індивідуальну, групову та колективну роботу на рівні консультацій, тренінгів, навчальних і позанавчальних заходів, гурткових і клубних занять.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Поняття “субкультури” неодноразово розглядали у своїх роботах такі відомі дослідники, як Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, С. Левікова, Ю. О. Лисенко, Л. В. Мардахаєв, А. В. Мудрик, С. С. Пальчевський, С. С. Сергєєв, В. Є. Сорочинська, О. В.

Столяренко, А. В. Шариков та ін. У сучасній науці субкультуру прийнято розглядати як систему цінностей, настанов, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи.

Вплив субкультури на формування особистості в підлітковому віці досліджували В. В. Абраменкова, Ю. Бусел, Г. Гикава, Т. І. Гіштимулт, С. І. Небот, А. В. Мудрик, Т. В. Селецька, Т. О. Сливінська, С. Ю. Чернета, М. Шимановський, О. Г. Шулдик, В. В. Щорс та ін.

Мета статті – визначити сутність, елементи, особливості, класифікації, чинники формування субкультури як фактора соціалізації підлітків.

Виклад основного матеріалу. Термін “субкультура” походить від лат. sub – під і culture – обробляння, виховання, розвиток, що означає підкультура. Зважаючи на це, дослідники різних наукових галузей вважають субкультуру підсистемою загальної системи культури будь-якої країни чи суспільства.

З’явилося поняття “субкультура” в зарубіжних країнах ще в 30-ті роки ХХ ст. і вперше знайшло відображення в американській соціологічній літературі. Згодом термін почав набувати актуальності в радянському науковому просторі (лише наприкінці 80-х років ХХ ст.), поступово посилюючи інтерес дослідників різних соціальних сфер.

Науковці по-різному визначають сутність поняття “субкультура”. Так, Зязюн І. вважає поняття “субкультура” похідним від родового “культура” й означає культурну спільність з деякими особливими рисами та ознаками, виділеними з тієї чи іншої культури [5, с. 12].

Левікова С. дає таке визначення субкультури: “... це часткова культурна підсистема всередині системи “офіційної”, базової культури суспільства, яка визначає ціннісну ієрархію та менталітет (тобто світосприйняття), стиль життя її носіїв” [5, с. 13].

Соціолог Волков Ю. визначає субкультуру, перш за все, як систему цінностей, “установок, способів поведінки й життєвих стилів певної

соціальної групи, яка відрізняється від пануючої в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею” [5, с. 14].

Соціально-педагогічне трактування субкультури представлено Мудриком А. В. – це “сукупність специфічних соціально-психологічних ознак (цінностей, норм, стереотипів, смаків і т. ін.), які впливають на стиль життя та мислення певних номінальних і реальних груп людей, які дозволяють їм усвідомити й утвердити себе в якості “ми”, відмінного від “вони” (інших представників соціального середовища)” [7, с. 66].

Таким чином, субкультура – це:

1) соціальна група людей, об'єднана добровільним визнанням членства в ній;

2) автономне культурне утворення в межах загальної культури суспільства;

3) сукупність специфічних соціально-психологічних ознак (цінностей, норм, стереотипів, смаків), які впливають на стиль життя та мислення окремих груп людей і дозволяють їм усвідомити та утвердити себе як несхожих на інших представників соціуму.

Бусел Ю. визначає, що складовими субкультури, а одночасно й ознаками, є знання (картина світу у вузькому сенсі); цінності; потреби та схильності; стиль та спосіб життя; соціальні інститути як системи норм; способи здійснення, вміння та навички [2, с. 9].

Субкультура, на думку Мудрика А. В., – це автономне відносно цілісне утворення, котре включає декілька більш або менш виражених ознак:

- специфічну сукупність ціннісних орієнтацій;
- специфічні норми та правила поведінки, взаємодії, взаємин;
- статусну структуру;
- набір джерел інформації (міжособистісна комунікація, сайти в мережі Інтернет, телепередачі, спеціалізовані друковані видання);
- особливі захоплення, естетичні смаки, способи проведення вільного часу;

- наслідування моди, які впливають на стиль життя та мислення окремих груп людей і дозволяють їм усвідомити та утвердити себе як несхожих на інших представників соціуму [7, с. 67].

Соціальною основою формування певної субкультури можуть бути статеві, **вікові**, національні, професійні **групи**, конфесійні общини, релігійні організації, масові неформальні течії, об'єднання людей за видом і змістом діяльності.

Субкультури поділяють за **юридичним статусом і місцем у соціальній системі** на:

1) формальні – групи, структура і діяльність яких раціонально організовані та стандартизовані відповідно до чітко визначених групових правил, цілей і рольових функцій;

2) неформальні – самодіяльні об'єднання людей, статус, структура, функції яких юридично не оформлені. Тобто, формальні субкультури створені для певної соціальної діяльності, мають юридично визначений статус, нормативну базу існування, яка закріплює структуру, тип завдань, колективні й індивідуальні права та обов'язки, а неформальні такої регламентації позбавлені [1, с. 34].

Всі субкультури можна також розділити за **взаєминами** на:

1) первинні – такі, в яких кожен член групи бачить в іншому особистість, в яких люди цікавлять одне одного, насамперед, як особистості, у яких є загальні надії й почуття та які повністю задовольняють свої потреби в спілкуванні (завжди орієнтовані на взаємозв'язки її членів);

2) вторинні – такі, в яких контакти носять односторонній та утилітарний характер (не обов'язкові дружні особистісні контакти з іншими членами, група завжди орієнтована на мету) [1, с. 34].

Н. Фраткін запропонував класифікувати субкультури за різними критеріями:

1) за **соціальною спрямованістю**: просоціальні (позитивної спрямованості – “зелені”, колекціонери, творчі асоціації), асоціальні

(нейтрального типу – панки, рольовики, геймери, репери та ін.), антисоціальні (негативної спрямованості – гопники, скінхеди та ін.);

2) за **взаємовідносинами**: групи приналежності та референтності;

3) за **ступенем спілкування**: великі (групи, де немає безпосереднього спілкування молоді зі всіма членами) та малі (групи, де молодь має особисті контакти одне з одним);

4) за **ступенем стабільності**: постійні та випадкові;

5) за **типом лідерства**: з демократичним та авторитарним підпорядкуванням;

6) за **віком**: різновікові та одновікові;

7) за **статтю**: одностатеві та різностатеві тощо [1, с. 35].

В свою чергу, А.В. Толстих запропонував класифікувати субкультури за **напрямами діяльності**:

- суспільно-політичні (мета – пропаганда певних суспільно-політичних поглядів);
- радикальні (вкрай агресивні, на чолі завжди стоять старші за віком члени груп (скінхеди));
- еколого-етичні групи (“зелені”);
- групи за способом життя (панки, хіпі, стрейджери);
- нетрадиційно-релігійні групи (сатаністи, буддисти, культові групи);
- групи за інтересами (колекціонери, музичні й спортивні фанати).

Російський науковець С. Сергєєв запропонував класифікувати неформальні підліткові та молодіжні субкультури:

1) за **ціннісними орієнтаціями**:

- романтико-ескапістські (хіпі, толкієністи, рольовики, байкери);
- гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери, екстремали);
- радикально-конструктивні (панки, екстремістські політизовані субкультури лівого і правого напрямів);
- кримінальні (гопники, скінхеди) [4, с. 26];

2) за історичним критерієм:

- традиційні, що мають тривалу історію в країні (хіпі, панки, тощо);
- новітні, які виникли впродовж останнього десятиліття (толкієністи, металісти тощо) [8, с. 32].

П. М. Артьомов вважає, що всі субкультури можна також розділити на три типи (за ступенем конформності): конформні; умовно конформні; нонконформні (протесні групи) [1, с. 35].

У ідеальному варіанті неформальні підліткові та молодіжні субкультури існують рідко, оскільки їх угруповання не відзначаються стійкістю та взаємопроникають один в одного. Неформальне підліткове та молодіжне середовище постійно перебуває в пошуку нових форм самореалізації.

Науковці Гикава Г., Щорс В. виділяють певні характерні особливості, які притаманні сучасній неформальній субкультурі:

- розважально – рекреативна спрямованість (в організації дозвілля надається перевага слуханню музики, перегляду відеопродукції чи програм телебачення);
- надмірно підкреслене дотримання моди;
- передача інформації та почуттів за допомогою жаргону;
- абсолютизація сучасних музичних стилів;
- надання переваги “легкій” літературі (детективи, фантастика, любовні романи);
- орієнтація на зразки масової західної культури;
- домінування культу сили;
- нехтування цінностями національної культури [3, с. 59];
- низька індивідуальність та винахідливість культури (вибір тих чи інших культурних цінностей найчастіше пов’язаний із груповими стереотипами, а також з престижною ієрархією цінностей у неформальній групі спілкування);

- культурна самореалізація здійснюється поза інституційними закладами культури;
- одні субкультури носять екстремальний характер і демонструють протест проти суспільства, інші – носять замкнутий характер і прагнуть до ізоляції від суспільства;
- спостерігається також тенденція до дегуманізації та деморалізації, формується ідеологія з девіантними тенденціями в поведінці;
- надання переваги споживацьким орієнтаціям над креативними;
- відсутність етнокультурної самоідентифікації [10, с. 26].

Дослідники виокремлюють об'єктивні фактори, які обумовлюють формування та існування неформальних субкультур. Ними є соціальні та психологічні чинники.

Соціальні чинники формування неформальних субкультур:

1) криза українського суспільства; 2) дисфункція інституту сім'ї; 3) вплив регіональної культури; 4) вплив засобів масової комунікації на свідомість підлітків, а також їхня комерціалізація, яка штучно формує підвищену потребу в субкультурних ознаках [9, с. 54].

Психологічні чинники формування неформальних субкультур:

1) особливості психологічного розвитку: якщо в дитинстві референтною групою були батьки, вчителі, то в підлітковому віці – це однолітки. Тому для молодого людини дуже важливим є почуття ідентифікації особистості з групою, що й призводить до пошуку різних форм відокремлення своєї групи від світу;

2) потреби у самоствердженні й бажання звернути на себе увагу, які можуть реалізуватися через отримання певного статусу в групі;

3) потреба в активності як засіб позбутися нудьги, психологічної порожнечі [9, с. 53-54];

4) прагненням проявити незалежність, самостійність;

5) потреба в спілкуванні як форма прояву особистості;

6) пошук відчуття захищеності, комфортності;

7) доступ до інформації, яку неможливо отримати в сім'ї, формальному колективі;

8) спілкування у межах неформального об'єднання й поза ним;

9) прагнення до отримання гострих відчуттів [6, с. 64].

Самі ж підлітки, які є представниками різних субкультур відзначають такі суб'єктивні фактори формування та вступу до неформальних субкультур: 1) виклик суспільству, протест проти суспільства; 2) відсутність взаєморозуміння в сім'ї; 3) небажання бути як всі; 4) бажання утвердиться в новому середовищі; 5) прагнення привернути до себе увагу; 6) не розвинена сфера організації дозвілля для підлітків; 7) копіювання західної масової культури; 8) релігійні ідейні переконання; 9) наслідування моди; 10) відсутність мети в житті; 11) вплив кримінальних структур, хуліганство; 12) вікові захоплення [6, с. 64].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що:

- субкультура – це результат культурної диференціації та форма соціального вираження власного “Я”, прояв автономії особистості;
- субкультури мають історію, концептуальні ідеї та традиції, але не мають статутів та загальнообов'язкових принципів;
- кожна субкультура має свою, притаманну тільки їй, особливу форму комунікації у власному субкультурному товаристві (особлива мова; особливості одягу або спеціальні знаки на одязі, зачіски, татуювання; обряд ініціації, що є способом розпізнання “свій – чужий”);
- субкультури відрізняються також мірою та методами конфлікту (протистояння) – протесту та (чи) співпраці їх із зовнішнім світом, до якого належить як світ поза субкультурами, так і світ інших субкультур;
- соціальною основою формування певної субкультури можуть бути статеві, вікові, національні, професійні групи, конфесійні общини, релігійні організації, масові неформальні течії, об'єднання людей за видом і змістом діяльності;

- всі соціалізуючі функції групи ровесників у неформальній субкультурі реалізуються по-різному відповідно до: статі та віку членів групи, їхніх індивідуальних особливостей; спрямованості групи; етнічних, регіональних і соціокультурних умов, у яких існує група.

Література

1. Артёмов П. М. Типологізації молодіжних субкультур: аналіз основних напрямків та нових засад / П. М. Артёмов // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – 2011. – № 2. – С. 32 – 37.
2. Бусел Ю. Молодіжні субкультури: пофігізм чи протест / Ю. Бусел // Соціальний педагог. – 2010. – № 10. – Вкладка – 95 с.
3. Гикава Г. Особливості соціального становлення молоді / Г. Гикава // Соціальний педагог. – 2008. – № 12. – С. 58 – 60.
4. Латышева Т. В. Феномен молодежной субкультуры : сущность, типы / Т. В. Латышева // Социологические исследования. – 2010. – № 6. – С. 93 – 101.
5. Лисенко Ю. О. “Молодіжна субкультура” як соціально-педагогічне поняття / Ю. О. Лисенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 2. – С. 12 – 18.
6. Молодіжна субкультура: вплив на формування особистості / Т. В. Селецька, Т. О. Сливінська [и др.] // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 12. – С. 58 – 66.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учебник / А. В. Мудрик / под ред В. А. Сластенина. – М.: Академия, 2002. – С. 66 – 73, 100 – 106.
8. Павлішевська Л. В. Неформали: погляд на проблему / Л. В. Павлішевська // Виховна робота в школі. – 2010. – № 7. – С. 30 – 35.
9. Череповська Н. Роль медіа-культури у формуванні молодіжних субкультур в Україні / Н. Череповська // Соціальний педагог. – 2008. – № 11. – С. 51 – 56.

10. Щорс В. В. Субкультура – новітня цінність у сучасному суспільстві / В. В. Щорс // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2011. – № 1. – С. 25 – 28.